

העמקת שיתוף הפעולה בין איראן לרוסיה

סימה שיין, ארקדי מיל-מן, שרה לרך-זילברברג, בת חן פלדמן-דרויאן | 1 בינואר,

2023 | גיליון 1677

רוסיה ואיראן מתמודדות עם בידוד כלכלי ומדיני, הדוחק בהן להגביר את שיתוף הפעולה ביניהן. מערכת היחסים המתהדקת בין שתי המדינות, שיש לה היבטים צבאיים וכלכליים ואשר באה לידי ביטוי בשיתוף פעולה בזירת סוריה, עלתה מדרגה בחודשים האחרונים עם החלטת איראן להתייבב לצידה של רוסיה במלחמה באוקראינה. שימוש שעשתה רוסיה בכטב"מים איראניים, שמאות רבות מהם נמכרו לה על ידי איראן כביטוי לשיתוף פעולה ראשון מסוגו, כבר גרם נזק רב לתשתיות באוקראינה. על ישראל לקחת בחשבון את התמורות שרוסיה עשויה להעניק לאיראן במישור הצבאי הקונבנציונלי (מטוסים והגנה אווירית), במעמדה בסוריה ואולי אף בהעלמת עין מזליגת ידע ורכיבים לאיראן בתחום הגרעיני.

מערכת היחסים ארוכת השנים בין איראן לרוסיה, כפי שבאה לידי ביטוי בין היתר בשיתוף הפעולה הצבאי ההדוק ביניהן במלחמה בסוריה, עלתה שלב עם החלטת טהראן להתייבב לצד מוסקבה במלחמתה נגד אוקראינה. זאת, באמצעות אספקת כטב"מים, כולל כטב"מים מתאבדים והדרכה אופרטיבית. ההזדקקות הרוסית לסיוע האיראני לאחר חודשי לחימה ממושכים באוקראינה, ובמיוחד בכל הקשור ליכולות תקיפה מדויקות, הביאה לאספקתם של כ-1,700 כטב"מים, חלקם לאחרונה. על פי מקורות אמריקאים, משלחת מצומצמת של אנשי צבא איראנים הגיעה לפני כחודשיים לחצי-האי קרים כדי להדריך את הצבא הרוסי בשימוש בכטב"מים ועל מנת לשפר ביצועים לאור ניסיון מצטבר בשטח. בנובמבר אף דיווחה אוקראינה כי אנשי צבא איראנים נהרגו במתקפה אוקראינית על חצי-האי קרים. הכטב"מים האיראניים סייעו לרוסיה להוציא לפועל מתקפות קטלניות על קייב וזפוריז'יה, ובכלל זה על מתקני תשתית. בהמשך יסופקו כנראה גם טילים לטווחים קצרים ובינוניים וכן סיוע בבניית מפעל לייצור כטב"מים ברוסיה, שעל אפשרות הקמתו דנו מוסקבה וטהראן. מהלך זה יגדיל במידה ניכרת את המלאי הנמצא ברשות רוסיה, הגם שמימושו ייקח זמן.

בנוסף, בתחילת דצמבר דיווחה בריטניה כי רוסיה מעוניינת לחדש גם את מלאי הטילים הבליסטיים שלה, וקיימה מגעים עם איראן בנוגע להעברת כמה מאות של טילים איראניים לטווחים של 300 ו-700 ק"מ לרוסיה. עם זאת, לחץ דיפלומטי שהופעל על איראן בעקבות הדיווחים מנע עד כה את העברתם של טילים אלה. במקביל נודע כי רוסיה החלה לאמן טייסים איראנים בהטסת מטוסי קרב מסוג סוחוי Su-35, ויתכן כי היא אף תעביר לאיראן מטוסים אלה

בקרו (הזמנה מצרית, שנעצרה בלחץ אמריקאי) - מה שיחזק במידה ניכרת את חיל האוויר האיראני. בנוסף נודע גם על אודות מגעים לאספקת מערכות הגנה אווירית (באיראן כבר מוצבות מערכות S-300) והליקופטרים. דווח גם כי טהראן ומוסקבה שוקלות לשתף פעולה בתחום הימי, שיבוא לידי ביטוי ברכישת ספינות מלחמה רוסיות קיימות, כמו גם סיוע בתכנון ספינות ייחודיות לצרכים האיראניים. בתגובה לדיווחים אלה, ארצות הברית טענה נגד רוסיה כי הסיוע הצבאי שהיא מעניקה לאיראן מעמיק את מערכת היחסים ביניהן לכדי ברית צבאית.

עקב הצמצום המשמעותי בסחר בינה לבין אירופה, רוסיה פונה מזרחה ובמסגרת זו גם לאיראן. ואיראן, הנתונה גם היא תחת סנקציות מערביות, מעוניינת להדק את שיתוף הפעולה הכלכלי עם רוסיה. אחד הביטויים להעמקת שיתוף הפעולה הוא האצת בנייתו של נתיב מסחר, המתוכנן להשתרע לאורך 3,000 ק"מ, מחלקה המערבי של רוסיה דרך איראן ועד הודו. נתיב זה אמור להיות פחות רגיש לסנקציות ולפיקוח מערביים. רוסיה פועלת במטרה לחבר באמצעות הנתיב את נהר הוולגה עם ים אזור, בעל החשיבות הרבה במלחמה עם אוקראינה. בנוסף, משלחות רבות נעות בין איראן לרוסיה במטרה להרחיב ולהגביר את המסחר בין שתי המדינות, שלפי גורמים רוסיים רשמיים (ובהערכה מגזימה) עשוי להגיע ל-40 מיליארד דולר לאחר חתימתו של הסכם סחר חופשי.

במקביל להבנות בילטרליות בתחום הכלכלי והצבאי, מסתמנים, על פי דבריו של סגן שר החוץ האיראני, שיתוף פעולה והבנות גם במרחב הסורי, לצד התקדמות בשיתוף הפעולה במרחב הקווקזי ובמיוחד באפגניסטן, הנחשבת בעיני שרוסיה ואיראן כאחת סוגיה ביטחונית משותפת.

תחום נוסף בו מזוהה התקרבות בין איראן ורוסיה הוא תחום האנרגיה. רוסיה ואיראן הן בעלות שני מאגרי הגז הגדולים בעולם, ושתייהן חתמו על מזכר הבנות, שעל פיו רוסיה תשקיע בפרויקטים של גז באיראן 40 מיליארד דולר, אם כי לא סביר שעסקאות בסדר גודל כזה אכן ייצאו לפועל. רוסיה נמנעה בעבר מהשקעות דומות עקב החשש מסנקציות מערביות, אך הטלת הסנקציות על רוסיה בעקבות המלחמה באוקראינה שינתה את מערך השיקולים מבחינתה. ועדיין, השיבושים באספקת הגז הרוסי לאירופה עקב הפלישה לאוקראינה לא יובילו, ככל הנראה, להגדלה משמעותית של אספקת גז איראני לאירופה. זאת משום שהתשתית לצורך זה אינה מספקת, קיים מחסור בהנזלת גז לתצרוכת איראנית פנימית וגם הסנקציות המוטלות על השתיים מוסיפות מגבלה. יתר על כן, לצד הרצון לשתף פעולה בתחום האנרגיה, פוטנציאל למתחים בין רוסיה ואיראן קיים בין היתר בשל ניסיונה של רוסיה להגדיל את השפעתה על תחום הגז באיראן, קושי איראני אפשרי להתמודד עם המחירים של רוסיה וכן תחרות בין שתי המדינות על השוק הטורקי. וברקע הדברים, נתונים שפרסם בדצמבר סגן ראש שירות המכס הפדרלי של רוסיה מצביעים על כי היצוא לאיראן גדל ב-27 אחוזים והיבוא ממנה ב-10 אחוזים. מסתבר שלרוסיה קל יותר להיכנס לשוק האיראני מאשר לאיראן להיכנס לשוק הרוסי.

במקביל להתקרבות לרוסיה, שהיא פרי החלטה אסטרטגית איראנית לפנות מזרחה, שעליה הצהיר הנשיא אברהם ראסי בתחילת כהונתו, חודש הוויכוח הפנימי באיראן לגבי טיב חיזוק היחסים הללו. בתודעה האיראנית, רוסיה זכורה לשלילה עוד מימי הצאר ויותר מכך מימי ברית המועצות, שבמהלך מלחמת העולם השנייה כבשה את צפון-איראן ושלטה באזור במשך כחמש שנים. כך למשל, סרדאר חסין עלאיי, המפקד לשעבר של חיל הים של משמרות המהפכה, גרס כי רוסיה למעשה גררה את איראן למלחמה וכך הבטיחה שלא תחזור להסכם הגרעין ובכך תתחזק ההשפעה הרוסית על מדיניות החוץ האיראנית. למסקנה זו הצטרף מחמוד שורי, חוקר במכון המחקר האיראני IRAS, שטען שכל צעד שמרחיק את איראן מהמערב מחזק את רוסיה וסין. לדעתו, טעות לחשוב שמכירת הנשק מאיראן לרוסיה מעידה על הגברת כוחה של איראן וכי על איראן להיזהר מכך שצעדים מעין אלו ייצרו עבודה מצב בינלאומי חדש ובעייתי, שתועלתו תהיה פחותה מעלותו ושאי אפשר יהיה להיחלץ ממנו. על הטיעון הזה הוסיף פרופ' פרג'י ראד, לשעבר מנכ"ל המועצה האסטרטגית ליחסי חוץ באיראן, כי כפי שסין שינתה לאחרונה את מדיניותה לרעת איראן (במקרה האיים אבו מוסא, טונב הגדול וטונב הקטן) כך איראן צריכה להכין את עצמה לאפשרות שרוסיה, למרות היחסים הקרובים עם איראן בימים אלו, תפנה למערב בניסיון להגיע להסדר הפסקת אש באוקראינה וזה בהכרח יהיה על חשבון קשריה עם איראן. בעיתון ג'מהורי-אסלאמי (جمهوری اسلامی) נטען שפלישת רוסיה לאוקראינה בטענה שאוקראינה הייתה חלק מרוסיה בעבר צריכה להדליק נורת אזהרה לגבי יחסה העתידי כלפי איראן. שהרי איראן עצמה הייתה נתונה בשנים עברו להשפעת רוסיה הצארית והסובייטית, וחלקים ממנה נמצאו בשליטה פיזית רוסית וסובייטית.

אל אף ההסתגנויות, ברור שאיראן מצפה לתגמול הולם עבור החלטתה האסטרטגית להתייצב לצידה של רוסיה במישור הצבאי והכלכלי כאחד, ואף מעריכה שבסדר העולמי המתהווה יהיה לה מקום מכובד על בסיס קשריה המתהדקים עם רוסיה. מבחינת ישראל נוצרה אם כן סיטואציה חדשה ומטרידה ביותר, עקב האפשרות שרוסיה תתגמל את איראן בתחום הנשק הקונבנציונלי – כטב"מים, טילים ומטוסי קרב, בשיתוף הפעולה במרחב הסורי, ובתחום הגרעין – אף שמוערך כי לא חל שינוי בעמדה הרוסית הקבועה כי אין לה אינטרס באיראן גרעינית. יוזכר שלאיראן ורוסיה שיתוף פעולה רב שנים בתחום הגרעיני האזרחי, החל מבניית של תחנת הכוח הגרעינית בבושהר על ידי רוסיה, שמקדמת עכשיו עוד שתי יחידות, כולל ההסתייעות של איראן בידע רוסי להקמתו של כור המחקר באראכ. המשך הממשק בין איראן לבין התשתית הגרעינית הרוסית עלול לייצר זליגה לתוכנית הגרעין הצבאית עקב הקפדה רופפת מצד השלטונות הרוסיים על גבולות הפעילות האיראנית. בין השאר, יתכן סיוע בחידוש הפעלתו של הכור באראכ, אשר נעצרה במסגרת הסכם הגרעין. ייתכן ששיתוף הפעולה בין המדינות יבוא לידי ביטוי גם בסיוע בתחום הצוללות המונעות גרעינית – אפשרות שאותה העלתה איראן בשנים האחרונות, אמנם באופן כללי, כדרך להעשרת אורניום לרמה צבאית.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט